

Stručni rad

UDK 821.163.4.09:398Сула Радов

Mladen VUKČEVIĆ (Podgorica)

Pravni fakultet Univerziteta Mediteran

vukcevici@hotmail.com

RIJEČ SULI¹

Predmet ovog priloga je prikaz (pravničkih) izreka Sule Radova, crnogorskog kapetana, pametara i pravednika, i njihovo poređenje sa savremenim pravnim sistemom i praksom. U tom cilju prezentirana su Sulina pravna promišljanja nastala na vrelima običajnog prava, čime su, zajedno sa ostalim činiocima, stvarani temelji sa nastanak pisanog prava i uspostavljanje državnih institucija u Crnoj Gori. U okviru toga dat je osvrt na: značaj sudijskog poziva i objektivnog presuđenja; odnos prava i pravde; važnost ljudskih prava i slobode kao njihove pretpostavke; potrebu očuvanja društvenih i pravnih vrijednosti; neophodnost poštovanja etičkog kodeksa od strane onih koji sude, i druga pitanja koja oblikuju društvene odnose i pravo kao njihovog pratioca na putu ka uređenoj zajednici.

Buduća izučavanja duhovnog nasljeđa koje je Sula Radov ostavio obavezuju na multidisciplinarni pristup, jer, ono nadilazi pravnu analizu čineći je ujedno komplementarnom s istorijskim, književnim, etnološkim, kulturološkim i drugim dimenzijama istraživanja njegove zaostavštine.

Ključne riječi: *Sula Radov, pravda, sloboda, zakon, suđenje*

Zahtjevno je pisati i govoriti o Suli. I stoga, počinjem zahvalnošću i zapitanošću. Zahvalnošću, što se obraćam ovim povodom, i zapitanošću, može li moja riječ može proniknuti u misli komanskog pametara, u vrelo mudrosti koju je ovaj besmrtnik ostavio nama smrtnicima. Jer, Sulina misao je duboka i višeslojna, usmjerena prema običajima, pravu, etici i svemu što oblikuje društvo, a opet je narodski i jezgrovit iskazana. Ona podsjeća na jezik drevnih sentenci i mudraca po kojima Kostadina Radulovića imenom Sula označiše.

¹ Osnovu teksta čini besjeda autora „Sula Radov – narodni pravednik i mudrac“ održana na Svečanoj skupštini fondacije „Sula Radov“ (Komani, 16. septembar 2023.)

Riječ o Suli čuo sam i prije nego sam umio pročitati slovo o Suli, u zavičaju koji graniči sa Komanima. Do mene je stigla kazivanjem starijih o onima koji su hrabro tvorili i mudro zborili. I nije moguće razumjeti Crnu Goru toga doba, ni dinastiju Petrovića bez životopisa komanskog kapetana i senatora. Odnos prema njemu ocrtao je portrete Petrovića, što nam reljefno predočava profesor Kilibarda: „Zapazio ga je najpametniji (Petar I), čin kapetana dao mu je najmudriji (Petar II), raščinio ga je najžešći (knjaz Danilo) i rehabilitovao ga je najvještiji (knjaz Nikola). Njegov život utkan je u sliku njihovog vladanja.

Sula je po pravdi i pravici sudio u društvu bez akademskih zvanja. Tačnije, godinu dana po njegovoj smrti sin vasojevićkog prvaka Gavro Vuković postaće naš prvi pravnik. Dakle, komanski pravednik za života nema oslonac pravničkog znanja u državnom aparatu, niti u više od tri zakona koliko ih je Crna Gora do tada donijela. Prilike su ga stavile u ulogu samouka koji kristališe narodnu pravnu svijest, otuda je njegov zadatak bio teži a doprinos veći.

Kroz život, djelo i riječ ovog pametara – komanskog, katunskog i crnogorskog, prelama se podvig stvaranja države na ovom kršu i svijest da će ona trajati čuvanjem „pravde i pravice“ i prosvjećivanjem. Ima li što svetije nego unositi i pronositi luču pravde i luču obrazovanja, zato su poštovanje zakona i otvaranje škole Sulina zavještanja, a njegova životna putanja most koji ih spaja. Jer, rođen je koju godinu prije nego je Crna Gora donijela Stegu i Petrov zakonik a otišao je u trajno pamćenje godinu uoči otvaranja škole u Komanima. Upravo zakonik vladike Petra I obitavaće u njegovoj svijesti, naročito vanvremenska odredba iz člana 20 po kojoj „Ni jedan narod ne može biti čestit i srećan u kome zakonitoga suda i dobrog praviteljstva nema“. Zajedno sa običajnim pravom i poslanice vladike Petra I biće mu zapovijest za presuđenja kojima su suzbijane bratske i međuplemenske omraze, koje su nerijetko dovodile do smrti, prije nego bi nekome došao red za umiranje.

Međutim, veličina Sulinog djela nije samo u presudama iz tog doba, ona ga je nadživjela, i dan-danas, služi nam kao orijentir u savremenom pravu. Lije-po je o tome pisao dr Čedomir Bogićević u knjizi sa znakovitim naslovom *Sula Radov – evropski racionalizam i crnogorsko običajno pravo*. U dugom spisku onoga što treba citirati iz tog štiva navodim „Sloboda nije stanje nego djelatnost, ona nije data nego se uspostavlja, pa se sloboda ne stiče nego osvaja“.

Sulina riječ je svedena, on je u malo kazivao mnogo, imao je moć da širinu misli svede u poslovicu i da očuva njihovu harmoniju. Takav sklad vladao je i između onoga što je govorio i načina na koji je živio, naredan da zbog nesputane riječi izgubi glavarstvo i da to ironično saopšti najmoćnijem („riječ rekoh i džamadan stekoh“). On je primjerom svjedočio Aristotelov princip „zlatne sredine“ i pretakao ga u crnogorsko samosavlađivanje i vitešku skromnost, poručuje nam Vukota Radulović na stranicama svoje knjige o velikom

plemeniku. Tako je oslikao i strukturu etičke vrline Crnogoraca, koju čine: zadata riječ, dostojanstvo, hrabrost, ponos, nesebičnost, velikodušnost, skromnost, umjerenost, pravičnost, čovjekoljublje i gostoprimstvo.

Duhovno nasljeđe Sule Radova izučavalo se i izučavaće se u brojnim oblastima i od brojnih stvaralaca, u istoriji, književnosti, etnologiji ... a meni struka nalaže da osvijetlim dio njegovih pravničkih izreka. U prvom redu, da još jednom podcrtam da naše savremeno pravo ima izvoriste u crnogorskom običajnom pravu, o čemu je nenadmašno pisao Bogišić tvoreći Opšti imovinski zakonik, remek djelo pravnog stvaralaštva na ovim prostorima.

Idući tim velikim tragom zapažamo – Suline misli su aktuelne, sa njima je lakše objasniti i doba kome svjedočimo. To sam, prošla je decenija, učinio u udžbeniku *Uvod u ljudska prava* u kome jedno poglavlje počinje Sulinim citatom: „Čovjek ne traži mnogo, koru hljeba da nije gladan, knjigu da nije slijep i slobodu da može zboriti“. Ima li jasnijeg određenja čovjekovog dostojanstva i integriteta, ima li umnije iskazanih osnovnih vrijednosti, koje smisao životu daju. I zato Sulina misao traje i u vremenu društvenih mreža, ona ne gubi na aktuelnosti već nadahnjuje nove naraštaje, ona slijedi njegove riječi „Novi vakat ište novi nauk“, kojom prorokuje ono što mi danas nazivamo „društvo znanja“.

I zato predočavam paralele između Suline i savremene pravne misli, kao neprekinutu nit i ostvarenje pravničkog zavjeta koji glasi: „Pošteno živjeti, drugog ne vrijeđati, svakome dati ono što mu pripada, to su osnovne zapovijesti prava“. Zato podsjećam na one Suline izreke koje imaju pravni karakter, namjeren da ih čitam kroz riječ njegovu i stvarnost našu.

Tako Sula kaže „Dobru običaju pravda je temelj“ i „Zakon koji ne čuva pravdu, nije zakon“, uočavajući da je pravda kao nadpravna vrijednost izvoriste valjanih zakona. U tom smjeru i Bogišić tvori pravne principe, recimo, zabranu zloupotrebe prava i kaže „Ni svojim se pravom služiti ne moš tek drugome na štetu il dosadu“, snažeći ideju da pravo nije samo forma i norma, već da ima granice u pravdi i etičkom postupanju. U savremenom pravu to označavamo kao vladavinu prava, koju je njen rodonačelnik (A. Dajsi) nazvao „zamisao o valjanim zakonima“.

I dalje, Sula kaže: „Lako je čojeka ubiti u boju, još lakše u osveti, ma je muka u ime naroda, po pravdi kaznu mu izreć“. Ovo svjedoči da je izricanje pravde „u ime naroda“ najodgovorniji i najuzvišeniji čin, ogledalo umnosti i razboritosti onoga kome je povjereno da sudi. U duhu narodne mudrosti komanski pravednik nas podsjeća da se u životu i pravu riječi ne broje, nego se mjere. Na taj način misao Viktora Igoa „Lako je biti dobar, teško je biti pravedan“, u crnogorskim vremenima i događanjima, Sula ovako iskazuje: „Lako je biti hrabar, teško je biti pravedan“.

On proniče i u ono što danas nazivamo kodeks sudijske etike, i kaže: „Sudija ne može biti bolećiv čovjek, on mora biti istinit i pravičan“ i nastavlja da „Od istine na ovom svijetu nema ništa oštrije. Pravda nije uže da se siječe nadvoje. Pravda ište kaznu, a kazna je mač. Za učinjeno nedjelo kazna je mjera“. Svedenje se ne može reći, potvrdiće svi pravni znalci.

Poručuje nam Sula i da „Gomila nema suda“, i to nosi dvije poruke, prvu, da nije svako vješt suđenju, i drugu, da psihologija mase nije zaloga pravednog presuđenja. Jer, suđenje traži razboritost i staloznost a ne ishitrenost i osvetu, oživotvorujući rimsku misao da treba suditi „Sa pažnjom i bez strasti“. Takva poruka ima i šire značenje, da svojevoljno suđenje nije temelj države, već obratno, da urušava povjerenje u nju.

U tom nizu je i poruka „Sudit se mora, koliko radi onih koji potegnu parnicu ili učine rđavo djelo toliko i radi drugih – da bi se znali ravnati, ali da se ne sudi sam pred drugima da zlobnici ne bi pravdu opanjkali“, čime se jezikom savremenog prava ukazuje na značaj generalne prevencije. Dakle, smisao dijeljenja pravde nije samo kažnjavanje, već i nauk svima da ne čine „rđava djela“, odnosno da se „znaju ravnati“ po pravilima, da razumiju da i u pravu važi – bolje spriječiti nego liječiti.

Ono što danas nastojimo afirmisati kao slobodu misli i slobodu izražavanja, Sula iskazuje riječima „Kazniti čovjeka zbog pogane riječi, znači skočiti u oganj i ludo gaziti po ugljevlju“ i „Ako bi uveli zakone koji bi gonili poganu riječ, onda bi ubili slobodu riječi“. To je osnov i preteča onoga što nazivamo i čemu stremimo – demokratskom društvu, nesputanom dijalogu, borbi mišljenja, i otklonu od onoga što bi nazvali kriminalizacija klevete.

I pri kraju, završavam sa Sulinim viđenjem izvora ljudskih prava. On ističe da se „prava ne uspostavljaju ka što neki misle, ona postoje“, što odgovara modernoj pravnoj misli. Dakle, ljudska prava nam nijesu podarena, ona su ono što stičemo rođenjem, ona su neotuđiva i svetinja svakog od nas, a ne samo izabranih po bilo kom osnovu. Zakon ih može samo urediti i čuvati, zaokružuje Sula. To je i objedinjavajuća pouka, da unapređujemo ljudska prava, da štitimo druge od sebe, da znamo mjeru po kojoj naše pravo seže do granice kojom se ugrožava pravo drugog.